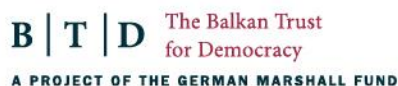

EKONOMSKA SARADNJA SRBIJE I KOSOVA U KONTEKSTU REGIONALNOG TRŽIŠTA

Izdavač

Nacionalni konvent o Evropskoj uniji
Radna grupa za Poglavlje 35

Autori

Nikola Burazer, Centar savremene politike (CSP)
Marko Savković, Beogradski fond za političku izuzetnost (BFPE)

Godina

2021

Publikacija je urađena u okviru projekta „Nacionalni konvent o Evropskoj uniji 2020/2021, Poglavlje 35: Ostala pitanja – Kosovo“ finansiranog od strane ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu i Balkanskog fonda za demokratiju Nemačkog Maršalovog fonda SAD. Mišljenja i stavovi izraženi u ovoj publikaciji predstavljaju stavove autora i ne odražavaju neophodno zvanične stavove ambasade Kraljevine Norveške, Srbija, Balkanskog fonda za demokratiju Nemačkog Maršalovog fonda SAD, Nacionalnog konventa o Evropskoj uniji ni Instituta za teritorijalni ekonomski razvoj.

Ekonomska saradnja Srbije i Kosova u kontekstu regionalnog tržišta

Nikola Burazer, Centar savremene politike (CSP)

Marko Savković, Beogradski fond za političku izuzetnost (BFPE)

Maj 2021.

SADRŽAJ

UVOD	1
OKVIRI REGIONALNE EKONOMSKE SARADNJE I INTEGRACIJE NA ZAPADNOM BALKANU.....	3
EKONOMIJA I NORMALIZACIJA ODNOSA SRBIJE I KOSOVA	6
TRGOVINA IZMEĐU SRBIJE I KOSOVA U BROJKAMA	8
SARADNJA PRIVREDNIH KOMORA SRBIJE I KOSOVA	9
KARAKTERISTIKE PRIVREDNE RAZMENE SRBIJE I KOSOVA: IZAZOVI I PROBLEMI	10
ODNOS MINI-ŠENGENA I DRUGIH OBLIKA REGIONALNE EKONOMSKE INTEGRACIJE.....	12
ZAKLJUČAK	14
PREPORUKE.....	15
LITERATURA	16

SPISAK SKRAĆENICA

CEFTA	Sporazum o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi (eng. <i>Central European Free Trade Agreement</i>)
CIF	Komorski investicioni forum (Zapadnog Balkana, eng. <i>Chamber Investment Forum</i>)
CRM	zajedničko regionalno tržište (eng. <i>Common Regional Market</i>)
DFC	Finansijska korporacija za međunarodni razvoj SAD (eng. <i>International Development Finance Corporation</i>)
EU	Evropska unija
MAP REA	Višegodišnji akcioni plan sprovođenja inicijative REA
PKK	Privredna komora Kosova
PKS	Privredna komora Srbije
RCC	Regionalni savet za saradnju (eng. <i>Regional Cooperation Council</i>)
REA	Regionalna ekonomska oblast (eng. <i>Regional Economic Area</i>)
SAD	Sjedinjene Američke Države
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju

UVOD

Regionalna saradnja zemalja Zapadnog Balkana važna je za proces evropskih integracija iz više razloga. S jedne strane, dobrosusedski odnosi i saradnja sa susednim državama predstavljaju obavezu za sve države u procesu pristupanja Evropskoj uniji (EU). Zato što ima u vidu burnu prošlost regiona Zapadnog Balkana, Brisel na njima posebno insistira. Drugo, ujednačavanje propisa i stvaranje regionalnih institucija doprinose lakšoj integraciji čitavog regiona u EU, budući da predstavljaju put za lakše usvajanje standarda Unije i „pripremu“ za članstvo u daleko većoj političkoj i ekonomskoj organizaciji. Treće, ali ne i najmanje važno, regionalna saradnja može doprineti ekonomskom razvoju regiona, što može doprineti bržim evropskim integracijama, ali i ostvariti druge ciljeve zemalja i doneti znatne dobrobiti njihovim građanima.

Ekonomska integracija jedna je od najvažnijih formi regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu. Ona je svakako motivisana političkim razlozima, ali i potrebom da se pospeši ekonomski razvoj u regionu i poboljša perspektiva dostizanja nivoa razvoja EU. Stvaranje zajedničkog regionalnog tržišta od skoro 20 miliona građana i usvajanje zajedničkih standarda usaglašenih sa EU mogu pružiti veće mogućnosti za ekonomski rast i uključivanje u evropske i globalne privredne tokove.

Kada su u pitanju odnosi Beograda i Prištine, jedan od aspekata u kome se najdalje odmaklo upravo jeste ekonomski. Često se prelazi preko njega – ponekad nepravedno, a ponekad i svesno, kako bi se poslovnim ljudima ostavilo prostora da rade. Ekonomska saradnja je važna; njom neće, naravno biti rešena otvorena politička pitanja (što je posao političkih lidera); ali se mogu otvoriti neki novi horizonti (komunikacije) i smanjiti tenzije.

Pritom, kako se konstatuje u studiji „Unapređenje saradnje poslovnih zajednica Srbije i Kosova“, „privredni sistemi Srbije i Kosova razvijali su se kao jedan podsistem u okviru jedinstvenog privrednog sistema bivše Jugoslavije. Otuda (...) postoje mnoge sličnosti i međuzavisnosti ova dva privredna sistema“, što „olakšava poslovanje i privrednu saradnju“. Našim ekonomijama zajednička je i „niska produktivnost i konkurentnost, nesklad između veština radne snage i zahteva tržišta, uska izvozna baza, visoka stopa neformalnosti, nedovoljno izgrađena i razvijena infrastruktura“.¹

Razgovor o ekonomskim pitanjima dobija na značaju u trenutku kada pobednik izbora na Kosovu, Aljbin Kurti ističe da (politički) dijalog nije među prioritetima i u tome ima podršku većine građana. Ostaje, međutim, onaj tehnički, a u okviru njega, ekonomska i naročito saradnja između privrednih komora od početka zauzima važno mesto. Ujedno je otvoreno pitanje perspektiva saradnje u kontekstu regionalnih ekonomskih integracija; bilo da je reč o procesu „mini Šengena“ ili uspostavljanju zajedničkog regionalnog tržišta (eng. *Common Regional Market – CRM*).

¹ Nenad Đurđević i Dušan Janjić (ur.), 2020, „Unapređenje poslovne saradnje Srbije i Kosova: izveštaj i preporuke“, Beograd: Forum za etničke odnose, str. 23

OKVIRI REGIONALNE EKONOMSKE SARADNJE I INTEGRACIJE NA ZAPADNOM BALKANU

Neophodnošću regionalne saradnje se lako može objasniti postojanje velikog broja inicijativa za regionalnu ekonomsku saradnju zemalja Zapadnog Balkana, od kojih neke treba posebno pomenuti. Jedan od najvažnijih formata ekonomske saradnje jeste Sporazum o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi (CEFTA), kome su zemlje Zapadnog Balkana pristupile 2006. i 2007. godine.² Među ciljeve CEFTA-e spadaju konsolidovanje trgovinske liberalizacije u regionu u okviru jedinstvenog sporazuma, uklanjanje prepreka i olakšanje kretanje roba i usluga, kao i poboljšanje uslova za dalje unapređenje ulaganja.³ Regionalni savet za saradnju (eng. *Regional Cooperation Council, RCC*), osnovan je 2008. godine od zemalja Zapadnog Balkana, Hrvatske, Grčke, Bugarske, Rumunije i Turske kao prva međunarodna organizacija koju vode same zemlje Jugoistočne Evrope. RCC ima za ciljeve pospešivanje regionalne saradnje, sprovođenje regionalnih programa usmerenih na ekonomski i društveni razvoj, kao i uklanjanje prepreka za povećanu mobilnost, povezanost i kompetitivnost u Jugoistočnoj Evropi.⁴ Kao što ćemo videti, RCC ima važnu ulogu i u sprovođenju drugih inicijativa od značaja za region, uključujući i različite programe u okviru Berlinskog procesa.

Berlinski proces, pokrenut 2014. na predlog nemačke kancelarke Angele Merkel, predstavljao je inicijativu pojedinačnih država članica EU za pospešivanje procesa evropskih integracija Zapadnog Balkana u trenutku u kome je bilo jasno da je njihovo članstvo u EU udaljeno najmanje nekoliko godina. Glavni cilj Berlinskog procesa bilo je infrastrukturno povezivanje država Zapadnog Balkana, kako sa EU, tako i međusobno, ali je tokom godina ova inicijativa dobijala nove sadržaje. Već 2015. godine se u okviru Berlinskog procesa našlo pitanje bilateralnih sporova, a samit Berlinskog procesa u Trstu 2017. godine imao je snažnu komponentu ekonomske integracije. Tada je uspostavljen Komorski investicioni forum Zapadnog Balkana (eng. *Chamber Investment Forum WB6*)⁵, dogovoreno uspostavljanje Transportne zajednice (eng. *Transport Community*)⁶, i što je najvažnije, stvaranje Regionalnog ekonomskog prostora (eng. *Regional Economic Area, REA*)⁷. Usvojen je i višegodišnji akcioni plan sprovođenja ove inicijative (eng. *Multi-annual Action Plan, MAP REA*), kojim bi se na Zapadnom Balkanu stvorio *jedinstveni ekonomski prostor* u kome bi se ostvarile „četiri slobode“ na kojima počiva i EU: (slobode kretanja) robe, kapitala, usluga i radne snage. Akcionim planom su predviđene četiri oblasti ekonomske integracije: (integracija) trgovine, stvaranja dinamičnog prostora za investicije, olakšanja regionalne mobilnosti i stvaranja agende digitalne integracije („digitalne agende“). Akcioni plan je

² Pored zemalja Zapadnog Balkana, članica CEFTA-e je i Moldavija, dok su je Rumunija, Bugarska i Hrvatska napustile nakon što su pristupile Evropskoj uniji.

³ Zakon o potvrđivanju sporazuma o izmeni i pristupanju sporazumu o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi – CEFTA 2006, dostupno na <https://www.carina.rs/cyr/Medjunarodni%20sporazumi/SporazumCEFTA.pdf>

⁴ „About us“, Regional Cooperation Council, dostupno na <https://www.rcc.int/pages/2/about-us> (pristupljeno 17. marta 2021.)

⁵ Videti više na <https://www.wb6cif.eu/> (pristupljeno 18. marta 2021.)

⁶ Videti više na <https://www.transport-community.org/> (pristupljeno 18. marta 2021.)

⁷ Videti više na https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/MEMO_17_1967 (pristupljeno 18. marta 2021.)

baziran na obavezama proisteklim iz CEFTA-e i sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) pojedinačnih država Zapadnog Balkana i njime je predviđeno da obaveze budu ispunjene od 2017. do 2023. godine. RCC je dobio zadatak praćenja i izveštavanja o sprovođenju akcionog plana.⁸

Od svih inicijativa za regionalnu saradnju na Zapadnom Balkanu, najviše medijske pažnje je izazvao tzv. „mini-Šengen“, koji su u oktobru 2019. godine u Novom Sadu najavili predsednik Srbije Aleksandar Vučić, premijer Albanije Edi Rama i premijer Severne Makedonije Zoran Zaev. Ovom inicijativom, kao i ranije pomenutim akcionim planom za Regionalni ekonomski prostor, predviđeno je obezbeđivanje „četiri slobode“ EU na Zapadnom Balkanu: protoka robe, kapitala, usluga i radne snage. Međutim, za razliku od pomenute inicijative u okviru Berlinskog procesa, „mini-Šengen“ je izvorno „lokalni“ projekat, najavljen od država Zapadnog Balkana bez bilo kakvog učešća Evropske unije (a u tom trenutku uz podršku Trampove administracije). Privlačnim i razumljivim imenom koje asocira na svima poznati prostor „Šengena“, ali bez jasno razrađenog koncepta i akcionog plana delovanja, mini-Šengen je brzo u javnosti zasenio sve druge oblike regionalne ekonomske integracije.

Još jedna velika razlika između mini-Šengena i drugih inicijativa jeste to da su njega pokrenule svega tri zemlje na Zapadnom Balkanu: Srbija, Albanija i Severna Makedonija. Iako je već prilikom potpisivanja deklaracije u Novom Sadu najavljeno kako je poziv za pridruživanje ovoj inicijativi otvoren za sve na Zapadnom Balkanu, uključivanje novih članova nije išlo lako. Nakon početnih pozitivnih signala i učešća predsedavajućeg Saveta Ministara BiH Denisa Zvizdića i ministarke privrede Crne Gore Dragice Sekulić⁹ na sastanku u Ohridu u novembru 2019. godine, a zatim i predsednika Crne Gore Mila Đukanovića u Tirani u decembru, Crna Gora i Bosna i Hercegovina ostale su van ove inicijative.

Pitanje uključivanja Kosova u mini-Šengen, međutim, od samog početka bilo je kontroverzno. Tadašnji predsednik Kosova Hašim Tači je nakon prvog sastanka u Beogradu u oktobru 2019. napisao da je Srbija namerno zanemarila Kosovo u ovoj regionalnoj inicijativi, kao i da je Kosovo zainteresovano samo za članstvo u EU i NATO, ali ne i u „nekakvoj regionalnoj inicijativi koja bi to trebalo da zameni“.¹⁰ Međutim, Albanija se snažno založila za učešće Kosova u mini-Šengenu i ministar spoljnih poslova Gent Cakaj je čak najavio da će Albanija napustiti ovu inicijativu ukoliko Kosovu bude uskraćen poziv.¹¹

⁸ „Consolidated Multi-annual Action Plan for a Regional Economic Area in the Western Balkans Six“, Jul 2017, dostupan na <https://www.rcc.int/docs/383/multi-annual-action-plan-for-a-regional-economic-area-in-the-western-balkans-six>

⁹ Činjenica da je Crna Gora na prvi sastanak uputila ministarku, a ne predsednika Vlade ili samog predsednika, govori u prilog tome da je ova zemlja u celu priču ušla nešto opreznije.

¹⁰ Emina Muminović, 22. novembar 2019, „Mini-Schengen: Hand in hand with the EU integration process, or its replacement?“, European Western Balkans, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/22/mini-schengen-hand-in-hand-with-the-eu-integration-process-or-its-replacement/> (pristupljeno 18. marta 2021.)

¹¹ Albania will withdraw from “mini-Schengen” if Kosovo is not included, European Western Balkans, 23. oktobar 2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/10/23/albania-will-withdraw-from-mini-schengen-if-kosovo-is-not-included/> (pristupljeno 18. marta 2021.)

Zanimljivo, to je ubrzo dovelo do spora na relaciji Tirana-Priština. Dok je premijer Albanije Edi Rama insistirao na tome da je u interesu Kosova da bude deo inicijative „mini-Šengen“, upozoravajući da Kosovu ne treba „samoizolacija“, vlasti u Prištini su imale drugačiji stav. Novi premijer Kosova Aljbin Kurti je insistirao da bi regionalna saradnja trebalo da postoji u okviru Berlinskog procesa (i samim tim, dalje izgradnje REA, odnosno zajedničkog tržišta), dok je premijer Rama ostao jedan od najsnažnijih zagovornika ove inicijative.

Zapadni partneri su pozdravili rad na „mini-Šengenu“, ali su reakcije u regionu povremeno bile veoma žustre, uključujući i optužbe da se kroz ovaj proces nastoji stvoriti „Velika Srbija“ ili „Velika Albanija“. Zanimljivo je, međutim, da niko nije postavljao ta pitanja kada je dogovoren REA u okviru Berlinskog procesa, što nam govori da je „mini-Šengen“ postao deo dnevne politike na način na koji Berlinski proces i druge regionalne inicijative to nisu bile. Verujemo da je razlog u tome što je ovo „liderski proces“ čiji su vlasnici sami akteri u regionu, pre svih predsednik Vučić i premijer Rama. Ovo je ujedno i važna lekcija o poverenju u regionu: ako inicijativa dođe od EU, dogovor se (relativno) lako postiže, ali ako nešto predlože sami akteri („lideri“) u regionu, pitanje se trenutno politizuje. S druge strane, razumno je pretpostaviti da je određenu politiku, odluku ili meru lakše „progurati kroz sistem“ ako iza nje stoje najviši predstavnici političke vlasti. Rizik je što saradnja onda zavisi od razvoja njihovih (ličnih čak, a ne samo državnih) odnosa.

EKONOMIJA I NORMALIZACIJA ODNOSA SRBIJE I KOSOVA

„Spušteno“ na nivo dnevne politike, učešće Kosova u „mini-Šengenu“ je tako dovedeno u vezu sa nerešenim sporom Beograda i Prištine u vezi sa statusom Kosova i svim ostalim problemima koji su iz toga proistekli. Proces dijaloga, vođenog pod pokroviteljstvom EU još od marta 2011. godine, suspendovan je u novembru 2018. kada su prištinske vlasti uvele carine od 100% na robu iz Srbije i Bosne i Hercegovine (BIH), i sve dok su one bile na snazi, dijalog Beograda i Prištine nije mogao biti nastavljen.

Pitanja ekonomske saradnje i ekonomske integracije nisu bila u fokusu dijaloga Beograda i Prištine, ali je niz sporazuma imao važnu ekonomsku dimenziju, od onog o integrisanom upravljanju granicom (administrativnom linijom), preko sporazuma o carinskim pečatima, pa do sporazuma o regionalnoj saradnji i predstavljanju. Ekonomska saradnja, međutim, razmatrana je u drugim formatima, uključujući, pre svih, paralelno vođen¹² dijalog Srbije i Kosova pod pokroviteljstvom Sjedinjenih Američkih Država (SAD), a tokom mandata Ričarda Grenela kao specijalnog izaslanika predsednika Trampa.

Uvođenje carina od 100% od vlade u Prištini je svakako nanelo štetu i procesu normalizacije i ekonomskoj saradnji. Krajnju cenu uvođenja taksi platili kako izvoznici iz Srbije, tako i potrošači na Kosovu, poskupljenjem proizvoda od 5,4% (studija instituta GAP).

U periodu nepostojanja dijaloga i neizvesnosti oko njegovog nastavka, Trampova administracija je upravo insistirala na ekonomskim pitanjima kao ključnim za postizanje normalizacije odnosa dve strane. Novopostavljeni specijalni izaslanik za mirovne pregovore Srbije i Kosova Ričard Grenel, dotadašnji ambasador SAD u Berlinu, ubrzo preuzima inicijativu za povratak dve strane za pregovarački sto fokusirajući se na ekonomske teme.

Uz Grenelovo posredovanje, predstavnici Srbije i Kosova u januaru 2020. u Berlinu potpisuju pismo o namerama o uspostavljanju avio linije Beograd-Priština¹³, a ubrzo zatim u februaru 2020. na Minhenskoj bezbednosnoj konferenciji i pismo o namerama o uspostavljanju železničke i drumske veze.¹⁴ Politička nestabilnost na Kosovu i pandemija korona virusa odložili su dalje korake na ovom planu. Nakon pada Kurtijeve vlade, predstavnici dve strane su pozvani u Vašington radi sastanka u Beloj kući. Iako je ovaj sastanak odložen zbog ostavke predsednika Tačija, predsednik Vučić i premijer Hoti sastali su se sa Trampom u „Ovalnoj sobi“ 4. septembra.

¹² Ocena „paralelno vođen“ nije prestroga, ako se uzmu brojne ocene kako zvaničnika vodećih članica EU, tako i samog izaslanika Lajčaka – nakon promene administracije u Americi. Uprkos individualnim naporima, stvarne koordinacije po kosovskom pitanju između SAD i EU tokom 2019. i 2020. nije bilo i svako je sledio sopstvenu agendu.

¹³ Potpisan sporazum sa Lufthansom o obnovi linije Beograd-Priština, N1, januar 2020, <https://rs.n1info.com/biznis/a562180-potpisan-sporazum-sa-lufthansom-o-obnovi-linije-beograd-pristina/> (pristupljeno 18. marta 2021.)

¹⁴ Potpisane izjave o namerama za železničku vezu i autoput Beograd-Priština, N1, februar 2020, <https://rs.n1info.com/biznis/a569276-potpisane-izjave-o-namerama-za-zeleznicku-vezu-i-auto-put-beograd-pristina/> (pristupljeno 18. marta 2021.)

Vašingtonski sporazum potpisan ovom prilikom viđen je pre svega kao deo predizborne kampanje predsednika Trampa, nije se doticao najosetljivijih političkih pitanja i sadržao je određene elemente koji naizgled nisu imali veze sa sporom Beograda i Prištine. Međutim, takođe je sadržao i niz odredbi od značaja za ekonomske odnose Srbije i Kosova i u tom pogledu predstavljao „krunu“ aktivnosti Grenela kao specijalnog predsedničkog izaslanika.

Sporazumom dve strane izražavaju spremnost da nastave sa procesom ekonomske normalizacije, pre svega kroz sprovođenje sporazuma o avio, drumskim i železničkim vezama dogovorenim početkom 2020. godine, ali i na saradnju sa američkom Finansijskom korporacijom za međunarodni razvoj (eng. *International Development Finance Corporation*, DFC). DFC je imao da odigra važnu ulogu u sprovođenju različitih infrastrukturnih projekata neophodnih za uspostavljanje ovih veza, kao i u podršci malim i srednjim preduzećima. Sporazumom je predviđeno i osnivanje kancelarije DFC u Beogradu, obostrano priznanje diploma, kao i saradnja sa američkim institucijama radi studije izvodljivosti o korišćenju jezera Gazivode. Konačno, Vašingtonskim sporazumom je predviđeno i priključenje Kosova (i Srbije) inicijativi „mini-Šengen“.¹⁵

Ubrzo nakon potpisivanja sporazuma, američki DFC je otvorio svoju kancelariju u Beogradu, a dve privredne komore su potpisale zajedničku izjavu kojom su istakle podršku poboljšanju ekonomskih odnosa, pozdravile prisustvo DFC-a u regionu i najavile formiranje zajedničkog tima za ekonomsku saradnju koji bi podržao ekonomsku normalizaciju. Izjavom je podržana i inicijativa „mini-Šengen“ kao iskorak ka stabilnosti i prosperitetu u regionu.¹⁶

¹⁵ Tekst sporazuma nazvanih "Ekonomska normalizacija", Vreme, septembar 2020, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1820080>

¹⁶ Šta predviđa Zajednička izjava PKS i kosovske komore, Politika, septembar 2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/463014/Sta-predviđa-Zajednička-izjava-PKS-i-kosovske-komore>

TRGOVINA IZMEĐU SRBIJE I KOSOVA U BROJKAMA

Fokus javnosti na osetljive političke teme ponekad vodi ka previđanju činjenice da između Srbije i Kosova postoji značajna trgovinska razmena koja je od velikog značaja za obe ekonomije. Zahvaljujući članstvu Srbije i Kosova u CEFTA, ali i saradnji kroz različite regionalne i bilateralne mehanizme, međusobna trgovinska razmena kretala se uzlaznom putanjom sve do uvođenja carina od 100% od strane kosovske vlade u novembru 2018. godine.

Izvoz Srbije na Kosovo je rastao svake godine od 2012. do 2017. godine kada je iznosio 439,5 miliona evra, odnosno ukupno 3% izvoza Srbije i 15% kosovskog uvoza za tu godinu. Uvođenje carina u novembru naštetilo je rezultatima za 2018, kada je izvoz iznosio 412,2 miliona evra, a zatim je u 2019. iznosio svega 84,7 miliona evra. Nakon što su carine ukinute, izvoz Srbije se ponovo drastično povećao u 2020 na 251,7 miliona evra, odnosno 1% ukupnog srpskog izvoza, što je opet značajno manje nego ranijih godina pre uvođenja carina. Imajući u vidu kontinuirani rast do 2018, kao i rast ukupnog izvoza Srbije poslednjih godina, razumno je pretpostaviti da bi ovi rezultati bili dvostruko bolji da carine nisu zadale udarac trgovinskoj razmeni.¹⁷

Srbija sa Kosovom ima značajan trgovinski suficit, odnosno poslednjih godina izvozi deset do dvadeset puta više nego što uvozi sa Kosova. Zanimljivo je da je tokom čitavog ovog perioda od 2017. do 2020. godine bez obzira na uvođenje carina izvoz Kosova u Srbiju ostao na stabilnom nivou i za 2020. godinu je iznosio 25,4 miliona evra, odnosno gotovo tačno deset puta manje od izvoza Srbije na Kosovo. Iako na prvi pogled deluje da izvoz Kosova u Srbiji stoga nije od velikog značaja, važno je napomenuti da je izvoz Kosova u Srbiju činio čak 7% ukupnog kosovskog izvoza za 2019. godinu.¹⁸

Kada govorimo o vrsti robe kojom se trguje, izvoz Srbije na Kosovo je raznovrsan. Prema podacima za 2017. godinu najzastupljenija izvozna roba jesu hrana i životinje (25%), industrijska roba (22%), mineralna goriva i lubrikanti (13%) hemijski proizvodi (13%), dok su piće i duvan, mašine i transportna sredstva slabije zastupljeni. Sa druge strane, Kosovo izvozi u Srbiju pretežno mineralna goriva i maziva (čak 62%), kao i industrijsku robu (13%), dok su sve ostale vrste proizvoda znatno manje zastupljene.¹⁹

¹⁷ Statistički podaci o međusobnoj trgovini ekonomija CEFTA se mogu naći na <https://statistics.cefta.int/goods>

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

SARADNJA PRIVREDNIH KOMORA SRBIJE I KOSOVA

U snažnom kontrastu sa dnevnim politikom, saradnja između privrednih komora Srbije i Kosova nekoliko godina unazad daje značajne rezultate. Još 2013. je u Briselu potpisan sporazum o saradnji Privredne komore Srbije (PKS) i privredne Komore Kosova (PKK), a 2015. godine je PKK postala članica Evropske privredne komore uz odobrenje srpske strane.²⁰ Dve komore su zajedno radile na uklanjanju prepreka slobodnoj trgovini, povezivanju privrednika iz Srbije i sa Kosova radi pronalaska novih partnera i tržišta, kao i pokretanju regionalnih inicijativa poput pomenute zajedničke privredne komore Zapadnog Balkana, osnovane u okviru Berlinskog procesa. Pre uvođenja carina 2018. godine, 150 privrednika iz Srbije je učestvovalo na privrednom sajmu u Prištini, dok su kosovski privrednici učestvovali na sličnim događajima u Srbiji.²¹

Od naročitog značaja za razumevanje saradnje i razmene privreda Srbije i Kosova jeste istraživanje PKS, koje je 2018. i 2019. godine vodio Forum za etničke odnose, a u sastavu projekta podrške komorskoj saradnji podržanog od Evropske unije (EU). Istraživači Foruma su razgovarali sa predstavnicima kompanija direktno, kao i na sastancima koji su održani u regionalnim privrednim komorama. U pitanju su bile kompanije različite veličine – njih 70 (od čega 40 u Srbiji, 30 na Kosovu; a od tih 30, pet situirano u srpskim sredinama, i to ne samo na severu). Autori istraživanja vodili su računa da među kompanijama budu predstavljene i one koje su iz Sandžaka, Bujanovca i Preševa. Svima je pritom bilo zajedničko da nastupaju na tržištima Srbije i Kosova. Poseban akcenat je dat špediterima, koji su zbog prirode delatnosti kojom se bave među najaktivnijim privrednim subjektima na obe strane administrativne linije.

Kompanije naravno pokreće interes, mogućnost zarade na susednom i bliskom tržištu koje su za proteklih 20 godina (a neki i više; pojedini grade uspeh na prepoznatljivosti brenda još iz vremena Jugoslavije) dobro upoznale. Interes Srbije nije mogao biti jasniji kada su novembra 2018. uvedene takse; Kosovo predstavlja tržište od pola milijarde evra godišnje.

Šta naše firme prodaju na Kosovu? Mahom su i dalje u pitanju prehrambeni proizvodi. Kada su takse uvedene, proizvođači iz okruženja (pre svega Hrvatske, ali i Slovenije, odnosno Severne Makedonije) su probali da nadomeste prisustvo ovdašnjih proizvođača. Sećamo se svi, da je u to vreme počela i primena zakona koji je obavezao trgovce u maloprodaji na Kosovu da se ističu zastave (zemlje) porekla proizvoda; pa su se na brzinu tražili zamenski proizvodi, često slabijeg kvaliteta.

²⁰ „Srbija i Kosovo: Privreda kao primer“, Deutsche Welle, jul 2020, <https://www.dw.com/sr/srbija-i-kosovo-privreda-kao-primer/a-54039863> (pristupljeno 10. marta 2021.)

²¹ „Čadež: Ekonomska saradnja Srbije i Kosova u usponu“, Beta, april 2018, <https://beta.rs/podcast/dijalog-politika/88505-cadez-ekonomska-saradnja-srbije-i-kosova-u-usponu> (pristupljeno 10. marta 2021.)

KARAKTERISTIKE PRIVREDNE RAZMENE SRBIJE I KOSOVA: IZAZOVI I PROBLEMI

Nakon što su takse ukinute, za svega nekoliko meseci, razmena se vratila na 70% pređašnje; kompanije su zadržale kontakte, i relativno brzo i u velikoj meri povratile tržište. U međuvremenu, razvila se želja da se saraduje ne samo kroz trgovinu i taj „pozitivan pritisak“ je nešto izraženiji kod preduzeća registrovanih na prostoru Srbije.

Problemi i prepreke su brojni. Uzmimo sledeće primere. Od stupanja na snagu sporazuma o energetici, Srbija i Kosovo više ne mogu trgovati strujom, jer jedni drugima ne priznaju licence. Samim tim, ni elektro mreža Kosova više ne može biti tranzitna ako se trguje sa, recimo, Albanijom.

Potom sledi više problema koji otežavaju život prevoznicima: od toga da Kosovo nije u sistemu ADR-a (transporta opasne robe), a morate imati licenciranog vozača i vozilo ne bi li se takva roba transportovala; zatim, da roba životinjskog i biljnog porekla iz Albanije koja je namenjena tržištu Srbije ne može tranzitirati preko Kosova; činjenice da Bosna i Hercegovina ne priznaje Kosovo, što jako otežava bilo kakvu robnu razmenu između njih; do (ne)priznavanja registarskih tablica. U svemu tome, prema rečima našeg sagovornika, „običan privrednik se ne može snaći“ i zato je uloga privrednih komora (Srbije i Kosova) od ogromnog značaja – one su te koje traže rešenja.

„Tehnički dijalog“ privrednih komora funkcioniše na ravnopravnim osnovama, a privreda je ta koja „diktira“ teme – od utvrđivanja oblika formulara čiji je tekst statusno neutralan, preko standardizacije, do arbitraže kao načina rešavanja sporova. U svoj rad, komore uključuju eksperte iz različitih institucija. EU je to davno prepoznala i pomaže njihov rad; neka od ključnih pitanja, poput pomenutog fitosanitarnog sertifikata usaglašena su upravo u Briselu.

Zanimljivo i nedovoljno istraženo pitanje tiče se mogućnosti investiranja iz Srbije u i na Kosovu, odnosno Kosova u Srbiji. Sve i da ostavimo politiku po strani (što je na koncu, nemoguće), načelni problem predstavlja slaba investiciona klima na samom Kosovu. Tamo sprovedena privatizacija „ne spada u red uspešnih praksi“ jer „nije doprinela održivom ekonomskom razvoju“, a iza nje su ostala „brojna neraščišćena pitanja o pravu svojine“²². Delom i zbog otvorenog pitanja statusa, Kosovo nije uključeno u međunarodne lance vrednosti, što takođe deluje obeshrabrujuće na potencijalne investitore.

U ovom trenutku, čini se realnijim da veća firma odavde – primera radi, u istoj toj prehrambenoj industriji – pokuša da otvori proizvodni pogon na Kosovu. Malina koja se dalje izvozi nabavlja se i na Kosovu; Štrpce je primer sredine gde je dati biznis veoma razvijen.

²² Đurđević i Janjić (ur.), 2020, str. 19

Kao jedan od načina uvezivanja može poslužiti i program „Duša Metohije“ pokrenut pre nekoliko godina. Šansa je i u očekivanoj promeni navika potrošača nakon pandemije, gde će oni gledati da proizvode koji dolaze sa dalekih destinacija zamene onim iz regiona. Kako se radi o privrednim subjektima registrovanim na Kosovu, ono postaje deo „lanca vrednosti“ regionalne trgovine i razmene.

Intenziviranje saradnje bi u budućnosti moglo da doprinese smanjenju nezaposlenosti, koja je (u zapadnobalkanskim okvirima) rekordno visoka i kreće se oko 30% radno sposobnog stanovništva. Kosovo jeste u deficitu kada trguje sa Srbijom, ali to je realnost u ekonomskim odnosima sa praktično svima i predstavlja odraz strukture (slabosti) lokalne ekonomije.²³

Na drugoj strani, jedan od glavnih problema sa kojima se kosovska privreda suočava jeste kapacitet: tamošnje firme ne mogu da proizvedu dovoljno da bi se pojavile „na rafovima“ ovde. Drugi problem je što naše tržište za neke od njihovih vodećih proizvoda naprosto nije otvoreno (pritisak domaćih proizvođača). Dalje, dok makar u načelu ne predstavlja problem da se firma iz Srbije pojavi na tržištu na Kosovu i učestvuje na tenderu, njihova se ne može pojaviti ovde, jer Srbija ne priznaje dokumenta koja prilažu. A privrednici upravo i reaguju na svako olakšanje režima, gde ćemo jedni drugima priznavati dokumenta, a ne ograničavati pristup.

²³ Spoljnotrgovinski deficit je u decembru 2019. godine iznosio 12,7% ili 308,3 miliona evra, a u istom periodu prethodne godine 273,5 miliona evra. Navedeno prema: Đurđević i Janjić (ur.) 2020, str. 18

ODNOS MINI-ŠENGENA I DRUGIH OBLIKA REGIONALNE EKONOMSKE INTEGRACIJE

Važno pitanje na koje nismo odgovorili tiče se odnosa u kome su „mini-Šengen“ i drugi oblici regionalne ekonomske integracije, pre svega Berlinskog procesa i REA čije stvaranje je okviru njega predviđeno.

Inicijativa „mini-Šengen“ nije imala previše konkretnih rezultata za godinu i po dana od prvog sastanka u oktobru 2019. godine. Albanija i Severna Makedonija su u aprilu 2020. postigle sporazum o priznanju fitosanitarnih sertifikata, krajem 2020. Srbija i Albanija su omogućile putovanje između dve države sa ličnim kartama, a sve tri države su dogovorile saradnju u borbi protiv pandemije korona virusa, uključujući i slobodno putovanje bez PCR testova i pokrivanje troškova lečenja pacijenata. Pa opet, „mini-Šengen“ je, poput kakvog poziva na buđenje, otkočio saradnju u okviru CEFTA-e koja je bila blokirana zbog uvedenih taksi; zatim je ubrzao regionalne procese u smislu integracija regiona u zajedničko regionalno tržište (kroz samit u Sofiji). Nije ni REA nije pokazala vidljivije rezultate; postepeno ukidanje rominga među državama u regionu možda je i najopipljiviji uspeh.²⁴

Saradnja privreda Srbije i Kosova trebalo je da bude olakšana (tekućim) procesima regionalne ekonomske integracije. Da će tako i biti nije više izvesno, budući da se Kurti i njegovi saradnici protive „mini Šengenu“; a i odlazeća Hotijeva administracija je upozoravala šta Beograd treba da ispuni pre nego li Priština u potpunosti stane iza te ideje (s druge strane, deluje da su Crna Gora i BIH sada spremnije da pristupe nego što je to bio slučaj prošle godine). Najzad, nije najjasnije koja će sada biti mera interesa i podrške Sjedinjenih Država. Nedavno su značajnu pažnju izazvale diskusije oko dalje uloge tek otvorene kancelarije američke razvojne banke u Beogradu – koja je delovala kao najkonkretnije postignuće „Vašingtonskog sporazuma“ (pored sporazuma o podsticanju investicija). Da podsetimo, DFC je trebalo da podrži neke od strateški bitnih projekata – autoput, železničku prugu (namenjenu pre svega transportu tereta), te garantne fondove za privrednike i poljoprivrednike – tako što će privući i privatne, a ne samo državne izvore finansiranja.

Time ostaje druga inicijativa, zajedničkog tržišta regiona, koja se odvija uz aktivnu ulogu Regionalnog saveta za saradnju i same EU. Ona nije konkurencija „mini Šengenu“ ali, za sada, deluje prihvatljiva svima. Dogovorena je na samitu Berlinskog procesa održanom u Sofiji u novembru 2020. i predstavlja unapređenje koncepta REA. Tom prilikom je usvojen i akcioni plan za period 2021-2024 kojim bi se ostvarile „četiri slobode“ na Zapadnom Balkanu. Iz Regionalnog saveta za saradnju (RCC), međutim, jasno govore i o vezi nove inicijative sa Mini-Šengenom, tvrdeći da je „Mini-Šengen doneo političku dinamiku,

²⁴ Mini-Schengen, Regional Economic Area and Common Regional Market: What is what?, European Western Balkans, decembar 2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/12/15/mini-schengen-regional-economic-area-and-common-regional-market-what-is-what/> (pristupljeno 10. marta 2021.)

fokusiranu uglavnom na ključne oblasti REA-e i predložio par praktičnih intervencija koje su sada u potpunosti integrisane u CRM²⁵. Teme „mini Šengena“ – „četiri slobode“ „puštene“ kroz propise i standarde koji su usaglašeni – prisutne su i ovde u vidu nastavka akcionog plana, koji je usvojen na samitu u Sofiji novembra 2020. Posredi su vrlo životne stvari, koje se tiču tržišta rada, bržeg prelaza preko granica, procedura bez papira. Nedostaje radnika, više ponuda na tenderima, predvidljivosti koja je privrednicima tako potrebna. Zato je potrebno do kraja „iskomunicirati“ i jedan i drugi proces.

Zbog svega navedenog je teško napraviti jasnu razliku između „mini-Šengena“ i drugih inicijativa za regionalnu ekonomsku integraciju u okviru Berlinskog procesa. Umesto toga, bolje je fokusirati se na same ciljeve proklamovane i „mini-Šengenom“: ostvarivanje slobode kretanja robe, kapitala, usluga i radne snage. U kom formatu će se ostvariti, možda je i manje važno.

Jedan način da se osmisle dalji pravci regionalnog povezivanja opet se traži kroz saradnju komora i input profitnog sektora: tako je u novembru 2020. formiran Poslovni savet Komorskog investicionog foruma Zapadnog Balkana (KIF ZB6) kao savetodavno telo, a koji čine vlasnici ili top menadžeri 16 vodećih poslovnih sistema koje posluju na Zapadnom Balkanu. Zadaci Saveta su: da inicira i predlaže različita rešenja vladama u regionu s ciljem da se uspostavi konkurentnije i podsticajnije regionalno poslovno okruženje; da prati implementaciju i ocenjuje napredak u uspostavljanju zajedničkog regionalnog tržišta; i da promoviše direktni dijalog između poslovne zajednice Zapadnog Balkana i donosilaca odluka u EU, čime bi se omogućila brža integracija u jedinstveno tržište EU, kroz „inkluzivni pristup“ proširenju.

²⁵ Ibid.

ZAKLJUČAK

Regionalna saradnja predstavlja obavezu za sve zemlje u procesu pristupanja EU na Zapadnom Balkanu, ali i veliku šansu za ekonomski razvoj regiona. Regionalna ekonomska integracija kao jedna od najvažnijih formi regionalne saradnje može doneti konkretne benefite za ceo region, ali i olakšati proces pristupanja Evropskoj uniji. Činjenica da inicijative za regionalnu ekonomsku integraciju dolaze i od Evropske unije i od samih zemalja na Zapadnom Balkanu govori o postojanju političke volje i o relativno povoljnim uslovima za ostvarivanje inicijativa poput mini-Šengena ili Zajedničkog regionalnog tržišta usmerenih na „četiri slobode“ Evropske unije. Zbog toga bi ovu priliku trebalo iskoristiti i snažnije se posvetiti regionalnoj ekonomskoj integraciji u narednim godinama.

Spor Beograda i Prištine oko statusa predstavlja značajan izazov za evropsku perspektivu Srbije i Kosova, ali i celokupnog regiona. Međutim, ekonomski odnosi između Srbije i Kosova i potencijal za njihovo dalje unapređenje govore o značaju koji regionalna ekonomska integracija može imati po razvoj obe ekonomije. Bilateralna ekonomska saradnja, pre svega kroz saradnju privrednih komora, već je pokazala određene rezultate i trebalo bi da bude nastavljena bez obzira na značajne političke prepreke. Sa druge strane, regionalna ekonomska integracija na nivou Zapadnog Balkana bi dodatno unapredila i bilateralne ekonomske odnose Srbije i Kosova zaobilazeći neke od prepreka koje nameće sporno pitanje statusa.

Ne treba izgubiti iz vida i da saradnja u ekonomskim pitanjima i otklanjanje prepreka međusobnoj trgovini mogu imati i pozitivne efekte na politički dijalog. Postojeće nepoverenje između Beograda i Prištine, ali i značajna etnička distanca između Srba i Albanaca sasvim sigurno imaju negativne posledice po mogućnost za postizanje političkih rešenja. Sa druge strane, razvoj trgovine i otklanjanje prepreka slobodnom kretanju ljudi, robe, kapitala i usluga mogli bi dati značajan doprinos normalizaciji odnosa, ali i značajno olakšati živote građana Srbije i Kosova na čije živote postojeći politički sporovi sasvim sigurno imaju teške posledice.

PREPORUKE

1. Posvetiti se razvoju regionalne ekonomske integracije na Zapadnom Balkanu kao načinu ubrzanja ekonomskog razvoja i unapređenja tzv. „evropske perspektive“ regiona.
2. Institucionalizovati „mini Šengen“ tako što će se njegova postignuća uvesti „horizontalno“ kroz tri od četiri pomenuta stuba ili dimenzije – investicije, mobilnost u regionu i digitalnu agendu (prof. Gordana Đurović); i time „pomiriti“ sa zajedničkim regionalnim tržištem (CRM).
3. Ujedno, osmisliti mehanizam kojim će biti moguće meriti napredak u implementaciji dogovorenog.
4. Pitanja ekonomskih odnosa izdvojiti iz spora Beograda i Prištine oko statusa. Ekonomska saradnja ne samo što je u interesu obe strane, već može dati dugoročni doprinos normalizaciji odnosa.
5. Tehničke sporazume koje su Beograd i Priština postigli, a koji se odnose na – tačke prelaza; dokumente; registarske tablice – primeniti u potpunosti.
6. Tehnički dijalog komora i stručnjaka nastaviti pod okriljem Brisela i unaprediti saradnju dveju institucija.
7. U saradnji sa EU i zemljama Kvinte, videti može li se, dogovorom, izbeći scenario uvođenja tzv. reciprociteta koji bi sigurno naškodio ekonomskoj razmeni.
8. Primeniti u potpunosti odluke i operativne mere usvojene u okviru CEFTA-e.
9. Ukloniti prepreke nastupu preduzeća na tenderima koje druga strana raspisuje.
10. Kao gest dobre volje, ili prosto nastavak započete saradnje, nastaviti sa gostovanjem i izlaganjem preduzeća na sajmovima koje organizuje druga strana.

LITERATURA

Beta. 24. april 2018. „Čadež: Ekonomska saradnja Srbije i Kosova u usponu“. <https://beta.rs/podcast/dijalog-politika/88505-cadez-ekonomska-saradnja-srbije-i-kosova-u-usponu>

Deutsche Welle. 3. jul 2020. „Srbija i Kosovo: Privreda kao primer“. <https://www.dw.com/sr/srbija-i-kosovo-privreda-kao-primer/a-54039863>

European Western Balkans. Albania will withdraw from “mini-Schengen” if Kosovo is not included. 23. oktobar 2019. <https://europeanwesternbalkans.com/2019/10/23/albania-will-withdraw-from-mini-schengen-if-kosovo-is-not-included/>

Muminović, Emina. 15 decembar 2020. „Mini-Schengen, Regional Economic Area and Common Regional Market: What is what“. <https://europeanwesternbalkans.com/2020/12/15/mini-schengen-regional-economic-area-and-common-regional-market-what-is-what/>

Muminović, Emina. 22. novembar 2019. „Mini-Schengen: Hand in hand with the EU integration process, or its replacement?“. European Western Balkans. <https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/22/mini-schengen-hand-in-hand-with-the-eu-integration-process-or-its-replacement/>

N1. 20. januar 2020. „Potpisan sporazum sa Lufthanzom o obnovi linije Beograd-Priština“. <https://rs.n1info.com/biznis/a562180-potpisan-sporazum-sa-lufthansom-o-obnovi-linije-beograd-pristina/>

N1. 14. februar 2020. „Potpisane izjave o namerama za železničku vezu i autoput Beograd-Priština“. <https://rs.n1info.com/biznis/a569276-potpisane-izjave-o-namerama-za-zeleznicku-vezu-i-auto-put-beograd-pristina/>

Nenad Đurđević i Dušan Janjić (ur.) 2020. „Unapređenje poslovne saradnje Srbije i Kosova: izveštaj i preporuke“. Beograd: Forum za etničke odnose.

Politika. 22. septembar 2020. „Šta predviđa Zajednička izjava PKS i kosovske komore“. <http://www.politika.rs/sr/clanak/463014/Sta-predvida-Zajednicka-izjava-PKS-i-kosovske-komore>

Regional Cooperation Council. 12. jul 2017. „Consolidated Multi-annual Action Plan for a Regional Economic Area in the Western Balkans Six“. <https://www.rcc.int/docs/383/multi-annual-action-plan-for-a-regional-economic-area-in-the-western-balkans-six>

The European Commission. 12. jul 2017. „Western Balkans: Regional Economic Area“.
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/MEMO_17_1967

Vreme. 10. septembar 2020. Tekst sporazuma nazvanih "Ekonomska normalizacija“.
<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1820080>

Zakon o potvrđivanju sporazuma o izmeni i pristupanju sporazumu o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi – CEFTA 2006.

Internet prezentacije:

<https://www.wb6cif.eu/>

<https://www.transport-community.org/>

<https://www.rcc.int/pages/2/about-us>

<https://statistics.cefta.int/goods>

NACIONALNI KONVENT O
EVROPSKOJ UNIJI
KNEZA MILOŠA 4
11000 BEOGRAD
WWW.EUKONVENT.ORG
OFFICE@EUKONVENT.ORG

INSTITUT ZA TERITORIJALNI
EKONOMSKI RAZVOJ (INTER)
VLAJKOVIĆEVA 29
11000 BEOGRAD
+381 (0)11 3246 766
WWW.REGIONALNIRAZVOJ.ORG
OFFICE@REGIONALNIRAZVOJ.ORG